

מבוא

מזה מספר עשורים נושא השוויון והצדק החברתי תופס מקום מרכזי בשיח הציבורי בישראל. אחד הנושאים סביבו נסוב הדיון הציבורי מאז קום המדינה ועד היום, הינו גיוס החרדים לצה"ל. בראש ובראשונה מדובר בערך השוויון בין קבוצות האוכלוסייה השונות במדינת ישראל, אך השלכות הנושא הן לא רק על ההיבט החברתי אלא גם על ההיבטים הכלכליים והמבצעיים (קבילי, כהני, חבשוש, בן חמו, נחשוני וגז, 2013).

במרוצת השנים, לנושא גיוס החרדים לצה"ל יוחסה חשיבות שונה, בהתאם למתווה המדיניות אשר שוק על ידי קברניטי הממשלה, בהתאם לתקופות כהונתם. כך למשל כבר עם קום המדינה, דוד בן גוריון, בתפקידו כשר הביטחון דאז, פעל מתוך רצון להגיע להסכמות עם המנהיגות החרדית ופטר מגיוס כ-400 בחורי הישיבות. ההסדר הפך לנורמה עד סוף שנות התשעים של המאה העשרים, אז הוגשה עתירה לבג"ץ, בה נדרש להסדיר את הנושא בחקיקה ולדרוש מהחרדים ליטול את חלקם בשירות הצבאי (מלאך, 2012). לאחר מספר ועדות בנושא גיוס החרדים לצה"ל, הנושא אכן הוסדר ועוגן בחקיקה. בשנת 2014 אושר חוק ה"שוויון בנטל", רגע היסטורי עבור מקדמי ותומכי החוק ממפלגות "יש עתיד" ו"הבית היהודי" ואסון עבור המפלגות החרדיות (מאקו, 19.02.2014). אך לאחר כשנה בלבד מאישור החוק, בשנת 2015, במסגרת הסכמים קואליציוניים עם הסיעות החרדיות, הוכנסו תיקונים בחוק אשר דחו את יישומו ואת הסנקציות הכלכליות על תלמידי הישיבות שלא יתייצבו. עברה עוד כשנה וחצי ובהחלטת בג"ץ הוחלט כי התיקונים לחוק משנת 2015 לא שוויוניים על כן יש לבטלם ולחוקק חוק גיוס חדש, תוך שנה מהכרעה זו (מאקו, 17.9.2017).

בחודש דצמבר 2018 מתקרב מועד פקיעת התוקף לחקיקת חוק הגיוס החדש. החוק אשר אושר ב-2014, במסגרת הסכמים קואליציוניים, מסכן שוב את הקואליציה: מחד גיסא, אם יבוצעו שינויים בחוק, "יש עתיד" ו"ישראל בתנו" מהאופוזיציה, לא יתמכו בו. מאידך, במידה והחוק יעבור ללא שינויים, לא יתמכו בו המפלגות החרדיות בקואליציה (JDN, 14.11.2018). תהליך סבוך זה מציב את הממשלה בפני משבר קואליציוני אשר צפוי להגיע עם הפלת החוק וכתוצאה מכך להביא לפיזור הכנסת. כאשר ברקע איום על פיזור הכנסת, לחצים מהקואליציה ומהאופוזיציה, כאשר לרשות השופטת סמכות לבטל חוק שחוקק על ידי הכנסת, עולה השאלה: כיצד מתקבלת בכלל המדיניות בישראל?

במטרה לספק מענה, ולו חלקי, לשאלת המדיניות המשתנה בממשלה, אשתמש בחוק גיוס החרדים לצבא כמקרה בוחן. כמו כן, אנסה להסביר את המניעים והגורמים, העומדים בבסיס קבלת ההחלטות של נציגי הציבור אשר החלטותיהם משתנות, בהתאם למדיניות אותה ברצונם לקדם.

בפרק הראשון אתאר את הרקע לסוגיית גיוס החרדים לצה"ל, מקום המדינה עד אמצע שנות השבעים של המאה הקודמת. בפרק השני, על רקע המדיניות של גיוס חרדים לצה"ל ומחאת הציבור, אסביר כיצד התקבל חוק ה"שוויון בנטל", מה משמעותו, מה הן השלכותיו ואילו טלטלות ושינויים עבר החוק במרוצת השנים. בפרק השלישי, לצורך המשך הדיון, אסביר כיצד מתקבלות החלטות ונקבעת מדיניות ציבורית. בפרק הרביעי אנסה להעביר הקבלה למדיניות אשר נקבעה בשנת 2014 באשר ל"שוויון בנטל", ביחס לשינויים בפניהם עומד החוק בשנת 2018, וזאת בתקופת כהונה של אותה הממשלה. בפרק החמישי אציג את הסיכום.

פרק ראשון-רקע לסוגיית גיוס חרדים לצה"ל

בשנת 1948, עם קום המדינה ומוסדותיה נאלץ דוד בן גוריון, שר הביטחון דאז, להכריע בנושא השתתפותם של בני הישיבות בשירות הצבאי. הרצון של בן גוריון להגיע להסכמות עם המנהיגות החרדית, היוו חלק מהסיבות אשר הניעו אותו לעגן הסדר זמני, המאפשר לבני ישיבות ש"תורתם אמנותם" לדחות את שירתם הצבאי. בפועל, הסדר זה פטר לחלוטין חרדים מהשירות הצבאי (גובני, 2009, עמ' 449).

בתום מלחמת העצמאות הסדר זה עוגן כ"דחיית שירות" ולפיו, כל עוד המועמד לגיוס לומד בישיבה, נדחה הגיוס והוא לא ייקרא לשרת בצבא. בשנת 1954, כשש שנים לאחר הקמת המדינה, בוצע ניסיון על ידי שר הביטחון פנחס לבון, לגייס 22 בחורי ישיבות. ניסיון זה נבלם על ידי משה שרת, ראש הממשלה דאז, וזאת מאחר והיה נתון ללחצם של ראשי "אגודת ישראל", נציגי הציבור החרדי בכנס. (מלאך, 2012).

בשנת 1958, עוגן הסדר "תורתם אומנותם" במסמך אשר הוציא מנכ"ל משרד הביטחון דאז, שמעון פרס. במסמך נקבעו הנהלים לדחיית השירות הצבאי. כעבור עשר שנים, נקבעה מכסה אשר התירה ל-800 בחורי ישיבות לדחות את גיוסם.

עלייתו של הליכוד לשלטון, בשנת 1977 וכניסתן של המפלגות החרדיות לקואליציה, סימנו שינויים מהותיים להסדר רחב יותר לציבור החרדי. בוטלה מכסה אשר הגבילה את כמות הדחויים וניתנה אפשרות להסדר דחיית השירות הצבאי גם עבור החוזרים בתשובה, שלא למדו בישיבות. כך במהלך שנת השבעים של המאה הקודמת, הפכה דחיית השירות לנורמה, אשר שינתה את פני הקהילה החרדית. החרדים ראו את הלימודים הארוכים בישיבות כדרך לעצור את ההפקרות ואת תהליך החילון והשתמשו בלימודים בישיבות, כבמכשיר סוציאליזציה של הדור החרדי הצעיר. תוצאת תהליכים אלו הביאו לפערים עצומים, לא רק בין הצעירים החרדים לצעירים החילוניים, אלא אפילו בין צעירים חרדים לבין הצעירים הדתיים שלא למדו בישיבות (שם).

כניסת יותר ויותר גברים ללימודים בישיבות למשך תקופות ארוכות הביאו לשינויים גם בהיבטים הכלליים והתרבותיים. מאחר והגברים לא השתתפו בשוק העבודה, נאלצו נשים חרדיות לצאת לעבוד. יתרה מזאת, הנטל הכלכלי נפל על המדינה אשר תמכה במגזר החרדי ואף הרחיבה את תמיכתה בלומדי הישיבות.

בסוף שנות השמונים של המאה העשרים, התרחב מעגל המצטרפים לדחיית השירות הצבאי, מה שעורר תרעומת ציבורית עזה, אשר דרשה לבצע שינויים בהסדר. הציבור ראה סכנה של החברה הישראלית הפנימית, דווקא בתלמידי הישיבות המשתמטים מהשירות הצבאי ומחובת ההגנה על ישראל. הרי חברה לא יכולה לשמור על לכידותה לאורך זמן, בעוד שמגזר שלם אינו ממלא את חובתו ולא נושא בנטל השירות הצבאי. היות והחברה הישראלית היא חברה שכולה, בשם הצדק החברתי, על כל מגזרי החברה חלה החובה ליטול חלק שווה בשכול (גובני, 2009, עמ' 457).